

מוגבלות שכלית התפתחותית: תיאוריה, מחקר והשלכות יישומיות

מיכל אל-יגון | מלכה מרגלית

חושבים אחרת, הנגשה קוגניטיבית: מודל מבוסס ראיות והשלכות יישומיות עבור אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

שירה ילון-חימוביץ, אורנית אבידן-זיו,
מיכל טנא רינדה והילה רימון-גרינשפן

תקציר

אמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של א/נשים עם מוגבלות משנת 2012, אשר נועדה להבטיח שוויון זכויות, חופש וכבוד לאנשים עם מוגבלות בכל תחומי החיים, מציבה את הנגישות כאחד הכלים המרכזיים להסרת חסמים ולמימוש העיקרון של הכלה והשתתפות מלאה בחברה. פרק זה מתמקד בהנגשה קוגניטיבית, כלומר, בפישוט והתאמה של הסביבה הפיזית והאנושית, כך שתיווצר סביבה ברורה, פשוטה, מובנת וחד-משמעית. ההנגשה הקוגניטיבית מתבצעת באמצעות "רמפות קוגניטיביות" - אמצעים והתאמות, המספקים הזדמנות לשילוב והשתתפות שווה לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית בסביבות החיים השונות. ה"רמפה הקוגניטיבית" מגשרת בין הפעולה או הסביבה המסוימת לבין יכולותיו של האדם. בפרק מוצג המודל להנגשה קוגניטיבית, אשר צמח בתהליך מתמשך מתוך ניסיון קליני ומחקר אקדמי ויישומי בגישה של תיאוריה מעוגנת בשדה. המודל להנגשה קוגניטיבית הינו מודל תיאורטי ויישומי, שנועד לסייע במימוש זכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית להשתתפות מלאה ושוויונית בכל תחומי החיים. המודל מבוסס על התפיסה של עיצוב משתף, המחייב שיתוף אנשים עם מוגבלות שכלית בכל השלבים של תהליכי ההנגשה הקוגניטיבית, החל מבחירת אמצעי ההנגשה ועד לבדיקת המובנות של תוצאות ההנגשה.

המודל מורכב מחמישה רכיבים: מרחב מאפשר, תקשורת מובנת, מידע ברור, תהליכים פשוטים וטכנולוגיה נוחה לשימוש. מעטפת המודל, המאפשרת את עבודת ההנגשה בפועל, כוללת בראש וראשונה התמודדות עם הסטיגמה, על מנת להבטיח את זכותם של אנשים עם מוגבלות שכלית לנגישות והשתתפות מלאה בכל תחומי החיים. ובנוסף, התמודדות עם קצב, התמודדות עם מורכבות והתמודדות עם היעדר אוריינות. מעטפת זו מהווה תנאי מקדים והכרחי בתהליך שמטרתו לייצר סביבה שהיא ברורה, פשוטה וחד־משמעית, כלומר, סביבה נגישה קוגניטיבית.

מבוא

אמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של א/נשים עם מוגבלות משנת 2012 אשר נועדה להבטיח שוויון זכויות, חופש וכבוד לאנשים עם מוגבלות בכל תחומי החיים (ערן ואחרים, 2014) מציבה את הנגישות כאחד הכלים המרכזיים להסרת חסמים ולמימוש העיקרון של הכלה והשתתפות מלאה בחברה. תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לשירות) - התשע"ג - 2013 מגדירות נגישות כיכולת של אדם להגיע למקום, לנוע ולהתמצא בו, לצרוך שירות וליהנות ממנו, לקבל מידע ולהשתתף בפעילויות בשוויון, בכבוד, בעצמאות ובבטחה. גם ההכרה בזכות להשתתפות חברתית מלאה ושווה חשובה במיוחד עבור אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית אשר מתמודדים עם סטיגמה ודעות קדומות ואשר החברה אינה מכירה בזכותם להשתתפות שווה, או שאינה מודעת לאפשרות של הנגשה קוגניטיבית היכולה לאפשר ולתמוך בהשתתפות זו (Yalon-Chamovitz, 2009).

פרק זה יתמקד בהנגשה קוגניטיבית, כלומר, בפישוט והתאמה של הסביבה הפיזית והאנושית, כך שתיווצר סביבה ברורה, פשוטה, מובנת וחד-משמעית (רימון-גריןשפן ואחרים, 2018). הנגשה קוגניטיבית מתבצעת באמצעות "רמפות קוגניטיביות" – אמצעים והתאמות המספקים הזדמנות לשילוב והשתתפות שווה לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית בסביבות החיים השונות (ילון-חיימוביץ ואחרים, 2016). ה"רמפה הקוגניטיבית" מגשרת בין הפעולה או הסביבה המסוימת לבין יכולותיו של האדם. כשם שאדם המתנייד בכיסא גלגלים זקוק לרמפה כדי להיכנס למבנה הכולל מדרגות, כך אדם עם מוגבלות קוגניטיבית זקוק, לדוגמה, למידע פשוט וברור, כדי להשתתף בפעילות או לצרוך שירות (Yalon-Chamovitz et al., 2015).

מוגבלות קוגניטיבית מוגדרת כ"הגבלה משמעותית ביכולת לחשוב ובכלל זה להמשיג, לתכנן, לייצר רצף של מחשבות ופעולות, לזכור, לפרש רמזים חברתיים עדינים, ולהבין מספרים וסמלים" (Braddock et al., 2004, p. 49). אוכלוסיית האנשים עם מוגבלות קוגניטיבית היא אוכלוסייה מגוונת, וכוללת בנוסף לאנשים עם מוגבלות שכלית גם אנשים לאחר פגיעות ראש או אירוע מוחי, וכן אנשים עם אוטיזם (בחלקם), אנשים עם מוגבלות נפשית (בחלקם), ואנשים עם לקויות למידה (בחלקם). בשל הגיוון הרב באוכלוסיית האנשים עם קשיים קוגניטיביים, קשה לאמוד את שיעורם באוכלוסייה הכללית. בעולם, ההערכה הרווחת היא, שאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית מהווים פלח גדול באוכלוסייה של אנשים עם מוגבלות

וששיעורם באוכלוסייה הכללית הוא כ-5%, שיעור דומה למספרם של אנשים עם מוגבלות בשמיעה ואנשים עם מוגבלות בראייה גם יחד (Kraus et al., 2018).

הנגשה קוגניטיבית יכולה לסייע גם לאנשים אשר אינם נכללים בקבוצות האוכלוסייה המתוארות מעלה, לדוגמא: אנשים במצבי לחץ וחרדה, רגעיים או זמניים, (Chen & Baram, 2016; Shahbazirad et al., 2016), אנשים במהלך טיפולי כימותרפיה ואחרים (Brandão, Assunção, & Almeida, 2017), אנשים המתמודדים עם השלכות מתמשכות של מחלת הקורונה (Ritchie & Chan, 2021), ואף אנשים עם מוגבלות בראייה או מוגבלות בשמיעה, ילדים, אנשים זקנים, עולים חדשים, עובדים זרים, מהגרים, ואנשים המתקשים בקריאה.

פרק זה יציג את תהליך התפתחות המודל התיאורטי והיישומי להנגשה קוגניטיבית על בסיס מחקרים חלוציים וניסיון קליני ויישומי של הנגשה קוגניטיבית בפועל¹, את מודל ההנגשה הקוגניטיבית על רכיביו השונים וכן דוגמאות ליישומו בפועל.

1. פיתוח מודל להנגשה קוגניטיבית – עשור של חידושים

המודל להנגשה קוגניטיבית צמח בתהליך מתמשך מתוך מחקר אקדמי ומחקר יישומי בגישה של תיאוריה מעוגנת בשדה (כפי שיוסבר להלן) ומתוך פרקטיקה חדשה שעוסקת בהנגשה קוגניטיבית בפועל (כפי שיפורט להלן).

1.1 תיאוריה מעוגנת בשדה

הבסיס התיאורטי ששימש לפיתוח המודל הוא תיאוריה מעוגנת בשדה – שיטת מחקר אינדוקטיבית, בה ההסבר התיאורטי להבנת המציאות שנחקרה, נבנה מתוך הנתונים שנאספים במהלך המחקר. בשונה משיטות מחקר אחרות, בהן גישות תיאורטיות מוגדרות מראש משמשות כמסגרת לניתוח ולהבנת הנתונים, הרי שבשיטת המחקר של תיאוריה מעוגנת בשדה יש ניסיון להבין את החוויות של האנשים הנחקרים מנקודת מבטם שלהם (Charmaz, 2014). כלומר, תיאוריה מעוגנת בשדה היא תיאוריה שצומחת ונובעת מתוך השטח, ובמקרה זה מהאנשים עצמם – אנשים עם מוגבלות שכלית.

¹ מודל ההנגשה מבוסס על ניסיון קליני ומחקרי שהצטבר במסגרת המכון הישראלי להנגשה קוגניטיבית של אגודת עמי והקריה האקדמית אונו. מאז הקמתו שוקד צוות המכון על פיתוח תחום ההנגשה הקוגניטיבית והתמחות בו באמצעות פיתוח מחקרי, השתתפות בתהליכי קביעת תקנות הנגשה, מתן הנגשה בפועל, יעוץ בתחומי ההנגשה הקוגניטיבית, והעלאת מודעות. להרחבה ראו: <https://adaptit.co.il>

1.2 התפתחות תחום ההנגשה הקוגניטיבית בישראל

העיסוק בנגישות עבור אנשים עם מוגבלות שכלית בישראל החל בתחילת שנות האלפיים עם דיונים מקדימים על חקיקת תיקון לחוק השוויון שיעסוק בנגישות, שאכן עבר לבסוף בכנסת בשנת 2005². בתקופה זו העיסוק בהנגשה קוגניטיבית היה עדיין בראשיתו בארץ ובעולם³ והתמקד בעיקר בזכות לשירותי בריאות ותחבורה (לסקירה ראו Yalon-Chamovitz, 2009). מחקר גישוש ראשוני שעסק בהנגשה קוגניטיבית נערך בישראל ב-2005 (Yalon-Chamovitz, 2009). בעקבות מחקר הגישוש התקיים מחקר חלוץ בשנים 2006–2008, שבו רואיינו אנשים עם מוגבלות שכלית, בני משפחה ואנשי מקצוע. ממצאי מחקר הגישוש ומחקר החלוץ הובילו לפיתוח מודל קונספטואלי ראשון של הנגשה לאנשים עם מוגבלות שכלית. מודל זה הצביע על הסטיגמה כחסם המרכזי לנגישות והשתתפות, סטיגמה שמתבטאת באי-הכרה בזכותם להשתתפות או ביכולתם לעשות זאת גם בהינתן התאמות נגישות. על פי מודל זה, התאמות הנגישות התמקדו ב-3 צירים מרכזיים: האטת קצב, פישוט מורכבות, ותיווך לשם התמודדות עם היעד אוריינות. נוסף על כך, המודל התייחס לנושא הסטיגמה והציע כלים להפחתתה (Yalon-Chamovitz, 2009).

בשנת 2007, האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית-התפתחותית (דאז) במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים⁴ יזם פרויקט יישומי ומחקר מלווה⁵ בנושא קידום הנגישות עבור אנשים עם מוגבלות שכלית, אשר היווה אבן דרך חשובה בהכרה הממסדית בזכות להנגשה קוגניטיבית ובצורך לפתח ידע וכלים בתחום. הידע שנצבר במסגרת המיזם היישומי והמחקר המלווה סייע בגיבוש תקנות נגישות השירות (התשע"ג-2013); בעדכון של תקן ישראלי 1918, חלק 4 שעוסק בנגישות תקשורת (מכון התקנים, 2015); בגיבוש חוברת הנחיות להנגשה לשונית של מידע לאנשים עם מוגבלות שכלית (עוזיאל-קרל ואחרים, 2011); וכן, בעיצוב ותכנון סדנאות להנגשה לשונית לאנשי מקצוע ואנשי טיפול, שהתקיימו במסגרת שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית.

² לקריאת החוק המלא ראו: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/p214m2_001.htm

³ לדוגמה, ה-ADA האמריקני מאזכר את הזכות להנגשה קוגניטיבית, אולם אינו מפרט כיצד ליישמה (Blanck, 2015).

⁴ טרם הרפורמה של מינהל מוגבלויות, במשרד הרווחה והביטחון החברתי. ראו:

<https://www.gov.il/he/departments/Units/molsa-units-disabilities-administration>

⁵ המיזם נעשה במסגרת שיתוף פעולה של משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים עם Burton Blutt Institute מאוניברסיטת סירקיוז.

פיתוח ושכלול המודל להנגשה קוגניטיבית המשיך באמצעות מחקרים יישומיים ומחקרי הערכה של מיזמי הנגשה במגוון תחומים, אשר סייעו לבחון את המודל בהיבט יישומי וסייעו להמשיך ולשכלל אותו לצד פרויקטים יישומיים של הנגשה קוגניטיבית בפועל⁶, למשל: פיתוח כלים להנגשת תכנים ברשת האינטרנט (ילון-חיימוביץ ועוזיאל-קרל, ל"ת); תקשורת יעילה של רופאי משפחה עם אנשים עם מוגבלות שכלית (Werner et al., 2017); התאמת תהליך יצירת סמלים ציבוריים ובדיקת מובנותם לאנשים עם מוגבלות שכלית על פי תקני איזו: ISO 9186-1:2014 ו-ISO 22727, 2007 (ילון-חיימוביץ ואחרים, 2019); פישוט קולי סימולטני בכנסים (Yalon-Chamovitz et al., 2019); והנגשה קוגניטיבית של אתרי פנאי ומוזיאונים (עוזיאל-קרל ואחרים, 2020) (ראו גם: ילון-חיימוביץ, 2008א; ילון-חיימוביץ, 2008ב; עוזיאל-קרל ואחרים, 2013; עוזיאל-קרל ואחרים, 2016).

בהמשך צמחה גם הפרקטיקה של שימוש בקבוצות יועצים להנגשה קוגניטיבית (כפי שיתואר בהמשך הפרק) וגובש המושג התיאורטי של "רמפות קוגניטיביות" (Yalon-Chamovitz et al., 2015). חשוב לציין, שאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית מתמודדים גם עם סטיגמה חברתית וסטיגמה עצמית, המהווה חסם מרכזי המגביל את יכולתם של אנשים עם מוגבלות שכלית להשתתף בחברה הרחבה (רימון-גרינשפן ואחרים, 2018; Yalon-Chamovitz, 2009). משום כך, המודל מבקש להציע מענה גם לכך, על ידי הסברה והעלאת מודעות. כמו כן, התפתחה ההבנה בנוגע להתאמת העקרונות של הנגשה קוגניטיבית לאוכלוסיות רחבות עם מגבלות קוגניטיביות, מעבר לאנשים עם מוגבלות שכלית, וכן האפשרות ליישום עקרונות אלו בסביבת העבודה (רימון-גרינשפן ואחרים, 2018).

סקירת ספרות עדכנית בארץ ובעולם מעלה, שהמחקרים בתחום ההנגשה הקוגניטיבית מתמקדים כיום בעיקר בתחום ההנגשה לאינטרנט (ראו, למשל: Blanck, 2014; Borg, Lantz, & Gulliksen, 2015; Cinquin, 2020; Guitton, & Sauzéon, 2019; Kim & Park, 2020), בעוד המודל להנגשה קוגניטיבית שיוצג להלן הוא מקיף וישים לכל תחומי החיים.

ראשית, יוצג מודל מקיף להנגשה קוגניטיבית המורכב מחמישה תחומים: מרחב מאפשר, תקשורת מובנת, מידע ברור, טכנולוגיה נוחה לשימוש ותהליכים פשוטים. לאחר מכן, יודגם השימוש במודל בהנגשה לאנשים עם מוגבלות שכלית.

⁶ מחקרים ופרויקטים אלו בוצעו במסגרת או בשיתוף המכון להנגשה קוגניטיבית שהוקם ב-2013, ומשנת 2014 במסגרת המכון הישראלי להנגשה קוגניטיבית של אגודת עמי והקריה האקדמית אונ.

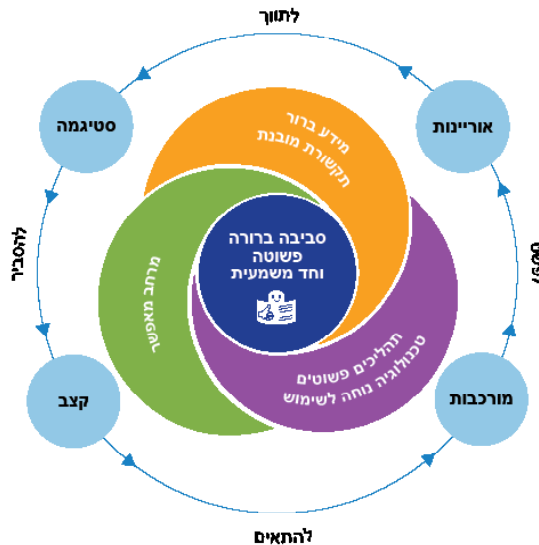
2. מודל להנגשה קוגניטיבית

מודל ההנגשה הקוגניטיבית שם דגש על היכולות של אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית, לוקח בחשבון חסמים היכולים להשפיע על תפקודם, ומבקש לתת מענה מקיף, באמצעות תיווך מותאם, לכל צורכי ההנגשה שלהם. המודל מורכב מחמישה רכיבים: **מרחב מאפשר, תקשורת מובנת, מידע ברור, תהליכים פשוטים וטכנולוגיה נוחה לשימוש**. מעטפת המודל, המאפשרת את **עבודת ההנגשה בפועל**, כוללת התמודדות עם קצב, התמודדות עם מורכבות והתמודדות עם היעדר אוריינות. מעטפת זו מהווה תנאי מקדים והכרחי בתהליך שמטרתו **לייצר סביבה שהיא ברורה, פשוטה וחד-משמעית**. (ראו תרשים 1).

כדי לקיים תהליך מיטבי של הנגשה קוגניטיבית חיוני לשתף בו אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית (ראו בהמשך מודל התייעצות עם קבוצת יועצים משתפת).

להלן יפורטו תחומי ההנגשה הקוגניטיבית של המודל ויובאו דוגמאות קונקרטיות שלהם.

תרשים 1 – מודל ההנגשה הקוגניטיבית

א. מרחב מאפשר

מרחב מאפשר הוא מרחב שבו ניתן לנווט ולהתמצא, לחוש תחושת שליטה ולהתנהל ללא תלות בניסיון, בידע, בכישורי השפה או ברמת הקשב והריכוז. בדומה לעיצוב מכליל, מרחב מאפשר מבקש גם הוא לייצר סביבה פיזית, וירטואלית וחברתית, המאפשרת לאנשים עם יכולות שונות לתפקד ולהשתתף יחד במרחב אחד (גייגר, 2017).

העקרונות המרכזיים של עיצוב מרחב מאפשר הם עיצוב אינטואיטיבי, כלומר: עיצוב המאפשר הבנה מיידית של המרחב הפיזי והתמצאות מיטבית בו; סביבה עקבית, נעימה ונטולת הסחות דעת המשרה תחושת פרטיות, נינוחות וביטחון; אמצעים חזותיים להעברת מידע ברור; סימני דרך בולטים, יציאה ברורה ובולטת ושימוש בקוד צבעים. ביצוע שינוי במרחב, גם אם קטן, יכול לעיתים להשפיע מאוד על יכולת התפקוד וההשתתפות של אדם עם מוגבלות שכלית. לדוגמה, בפרויקט "עיר נגישה" באחד הבניינים הציבוריים בשוהם, כל קומה "קודדה" בצבע שונה. הצבע מופיע בצמוד לרצפה ומהווה אמצעי הבחנה בין הקומות ובכל שילוט שמפנה אל קומה מסוימת מופיע הצבע המשויך אליה. דוגמא נוספת היא שימוש בקוד צבעים דומה, בחלוקה לפרקים בתוך חוברת למידה. יש חלוקה זהה בתוך הפרקים, באופן כזה שמי שלומד להבין פרק אחד יכול להעתיק את התובנות גם לפרק אחר, ובנוסף, המבנה הקבוע של הפרקים מאפשר תחושה של ביטחון והתמצאות. ראו פירוט על מרחב מאפשר בסעיף 3: "מרחב מאפשר - עיצוב סביבות המקדמות עצמאות והשתתפות.

ב. תקשורת מובנת

תקשורת מובנת משמעה העברת מסרים בדרך פשוטה להבנה. מובנות זו צריכה להתקיים בכל ערוצי התקשורת: תקשורת כתובה, חזותית, מילולית ועוד, ובכל סביבה – אנושית או אחרת, למשל, מכשור או שילוט. על מנת שנוכל להגיע לתקשורת שהיא ברורה יש לוודא שהמידע הוא פשוט. אם המידע לא פשוט דיו, ככל שהתקשורת תהיה אפקטיבית ומותאמת, המידע עדיין לא יהיה ברור. העקרונות המרכזיים בתקשורת מובנת הם תקשורת הדדית והעברת מסר פשוט וברור המספק את המידע הדרוש בלבד.

למשל, מומלץ לוודא שהנמען מבין את המסר באמצעות שאילת שאלות הבנה הנוגעות לתוכן, וידוא קשב, יצירת קשר עין ומתן זמן לתגובה מושהית לאחר שאלה או בקשה. כשהתקשורת דבורה חשוב לדבר באופן מובן, להגות הגייה ברורה ולהתאים את העוצמה והקצב של הדיבור לנמען.

חשוב גם להתאים את התקשורת לגיל הנמען, כלומר, לא לדבר אל מבוגרים בנימה ובשפה ילדותיות. לדוגמה, אחות בקופת חולים, המבקשת לוודא שאדם עם מוגבלות שכלית הבין את ההנחיות לביצוע בדיקת דם בצום, תשאל: "מה מותר לאכול ולשתות אחרי השעה 8 בערב?" במקום לשאול: "הבנת?".

ג. מידע ברור ופשוט

הנגשה לשונית היא אמצעי ליצירת מידע ברור ופשוט. היא מוגדרת כתהליך ההתאמה של מידע כתוב או דבור לצרכים של אוכלוסיות מגוונות, ובכללן אנשים עם מוגבלות, באמצעים שפתיים, חזותיים, שמיעתיים או מישושיים. תהליך ההנגשה הלשונית כולל תכנון לגיבוש הרעיונות ובחירת הדרכים והאמצעים להעברת המידע, ביצוע, כלומר, ארגון התוכן, בחירת השפה והתאמת האמצעים למסירת המידע וכן בקרה לבדיקת התוצר (עוזיאל-קרל ואחרים, 2011).

ההנגשה הלשונית כוללת שימוש בשפה פשוטה, פישוט לשוני, סמלול ופישוט קולי.

שפה פשוטה – שפה פשוטה היא שפה ש"כולם מבינים", שפה יומיומית וידידותית, ברורה ובהירה, המובנת לקהל הרחב, ממעיטה במונחים מקצועיים ובמילים גבוהות, המכוונת להקל את הפענוח של המידע הנקלט אך אינה שפה ילדותית ופשטנית. שפה פשוטה משמעה שפה שאינה מצריכה הסבר נוסף, ויש לה מובן חד משמעי של כל מילה (מילון אבניאון). לדוגמה, בהסבר לחיסון קורונה במקום לכתוב: "חיסון זה, המסתייך לקבוצת חיסוני mRNA, מכיל חלקיקים שיוצרו במעבדה ובאמצעותם התאים יוכלו לייצר חלבון שדומה לחלבון הקיים במעטפת נגיף הקורונה", יש להסביר בשפה פשוטה כך: "בחיסון יש חומרים מיוחדים שעוזרים לגוף לפעול נגד וירוס הקורונה".

המודל מבחין בין הנגשה בשפה פשוטה להעמקת ההנגשה באמצעות פישוט לשוני. שפה פשוטה היא שלב הכרחי בתהליך ההנגשה, אך איננה מספיקה לצורך הנגשה לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית ולכן נחוץ פישוט לשוני.

פישוט לשוני – פישוט לשוני הוא תהליך מובנה של עריכת מידע ועיבודו, כדי להפוך אותו לפשוט, ברור ומובן לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית, ובעיקר לאנשים עם מוגבלות שכלית. הפישוט הלשוני כולל את ארגון

הרעיונות והמרתם לשפה פשוטה, כך שהתוכן יהיה ברור ובעל מבנה לשוני פשוט וכן ייעשה בו שימוש בסמלים לתמיכה בכתוב (עוזיאל-קרל ואחרים, 2011).

לפי תקנות נגישות השירות (התשע"ג-2013), המתבססות על חוברת ההנחיות להנגשה לשונית (עוזיאל-קרל ואחרים, 2011), בפישוט לשוני מתקיימים, ככל האפשר, העקרונות הללו: המידע מכיל את עיקרי הדברים בלבד; המידע ברור, מסודר ומועבר ברצף הגיוני (לפי סדר ההתרחשות); המשפטים קצרים ופשוטים תחבירית; כל רעיון מצוי במשפט נפרד; המילים מוכרות ושכיחות ויש שימוש מועט ככל האפשר בעגה מקצועית, במילים בלעז (אלא אם הן שכיחות) ובניבים; הפעלים בצורת הפעיל ולא הסביל ("כתב" ולא "נכתב על ידי") ובזמן הווה ולא בעבר או בעתיד; שמות העצם מלאים (דני, אחי, האישי) ואינם כינויי גוף (היא, אני, את); מילים קשות מוסברות באמצעות הגדרות ודוגמאות; ויש שימוש מועט ככל האפשר בראשי תיבות וקיצורים.⁷

לדוגמה, במקום לכתוב בהזמנה לוועדת קבלה: "מטרת הוועדה לקבוע השתייכות לאחת ממסגרות היום של האגודה" יש לכתוב בפישוט לשוני וללוות את הטקסט בסמלול מתאים: "למה צריך ועדת קבלה? יש סוגים שונים של מסגרות יום. כולנו שונים ולכל אחד מתאימה מסגרת שונה. הוועדה תחליט איזו מסגרת מתאימה לך".

סמלול

סמלול הוא ייצוג גרפי פשוט וברור של מידע. סמלול הוא אמצעי חשוב בהנגשה לשונית, התורם ליצירת מידע ברור ולהעברתו. סמלול משמש בעיקר כייצוג גרפי לתמיכה במוֹבְנוֹת הטקסט בפישוט לשוני (ראו תקן ישראלי 1918 חלק 4) אך יכול להופיע גם במרחב שאינו טקסטואלי, כמו שילוט על מבנה, ועוד (ילון-חיימוביץ ואחרים, 2019).

עקרונות הסמלול נוגעים לבחירת הייצוג הגרפי במרחב, בטקסט או באובייקט מסוים ולסידורו באותו מרחב. עיקרון מרכזי הוא בחירת ייצוגים גרפיים פשוטים, ברורים ומוחשיים. אם קיימים ייצוגים גרפיים מוכרים ומוסכמים מומלץ להשתמש בהם, ואם לא, יש לייצר ייצוגים מובְנִים וקרובים ביותר לאובייקט, לתוכן או לטקסט המיוצג. נוסף על כך, לכל מושג יהיה רק ייצוג גרפי אחד שמסמל אותו, וכל ייצוג גרפי שייבחר יסמל מושג אחד בלבד ויכלול את מירב המידע במינימום פרטים.

⁷ להרחבה נוספת ראו: עוזיאל-קרל, ס', טנא רינדה, מ' וילון-חיימוביץ, ש' (2011). הנגשה לשונית לאנשים עם מגבלות שכלית: חוברת הנחיות. האגף לטיפול באדם עם פיגור שכלי, משרד הרווחה והבטחון החברתי.

בעת שימוש בסמלים כחלק מעיצוב נגיש חשוב לבחון את מכלול הייצוגים הגרפיים וסידורם במרחב או במסמך כדי להימנע מעומס יתר (ראו עוד בעוזיאל-קרל ואחרים, 2011; ילון-חיימוביץ ואחרים, 2019).

פישוט קולי

פישוט קולי הוא תהליך של תרגום מידע דבור לשפה פשוטה. בתהליך הפישוט הקולי מתורגמים דברי הדובר לשפה פשוטה, כך שהתוצר הנשמע פשוט ומובן לכולם, לרבות אנשים עם מוגבלות שכלית, שיכולים לקבל מידע בשפה המובנת להם, גם כשהדובר מדבר בשפה גבוהה או מקצועית. עקרונות הפישוט הקולי הם שימוש בשפה פשוטה, כמפורט לעיל, הקפדה על משפטים קצרים ופשוטים, התמקדות ברעיונות העיקריים, סידור המשפטים ברצף הגיוני בהתאם לסדר ההתרחשות ומתן הסבר קצר ומיידי למילים גבוהות או מקצועיות. יש להקפיד גם על הגייה ברורה, קצב איטי ככל הניתן והתאמת טון הדיבור לקהל היעד. בפישוט קולי בזמן אמת (סימולטני) יש להקפיד במיוחד על התאמת הנאמר לקצב ההתרחשות.

השימוש בפישוט קולי יכול להתקיים בפורמטים שונים, למשל: מפגש פנים מול פנים, מפגשים מקצועיים, כנסים ושידורים, שיחות טלפון, שיחות וידאו ועוד, בזמן אמת, כלומר, במקביל לדובר או מיד לאחר קטע דיבור, או באמצעות הכנה מראש טרם ההתרחשות (Yalon-Chamovitz et al., 2019).

לדוגמה, בעת שידורי מהדורת חדשות הערב בערוץ כאן 11, במהלך החודשים מרץ-אפריל 2021, תקופת משבר הקורונה, במקום: "חל גידול אקספוננציאלי במספר חולי הקורונה" נאמר במשדר בפישוט קולי: "יש היום הרבה יותר חולים בקורונה".

ראו פירוט על פישוט קולי בסעיף 4: "פישוט קולי - קול מובן לכולם".

ד. תהליכים פשוטים

תהליכים פשוטים הם תהליכים ברורים ופשוטים להבנה ולביצוע, שבהם האדם יכול להתבונן על התהליך השלם מתחילתו ועד סופו ולהבין בכל זמן נתון היכן הוא נמצא בתוך הרצף ומה עליו לעשות, מבלי להזדקק לידע מקדים או למידע נוסף. תהליכים יכולים להתרחש במגוון מרחבים: פיזיים, וירטואליים, אנושיים (טנא רינדה, 2017).

עיקרון מהותי ביצירת תהליכים פשוטים הוא יצירת עקיבות, כלומר סדירות, קביעות ושיטתיות בכל שלבי התהליכים ורכיביהם, גם

כשמתקיימים כמה תהליכים במקביל. על כל שלב בתהליך להיות חד משמעי ופשוט ולכלול התחלה, אמצע וסוף. לשם כך יש להבהיר מראש מהו התהליך, להגדיר היטב את התחלתו, שלביו השונים ואת סופו ואת מרחב הזמן הדרוש לביצועו, להדגיש שלבים חשובים בו, לאפשר התנסות והדגמה בתהליך וכן לפשט אותו או לשנותו בעת הצורך.

עקרונות נוספים הם מתן אפשרות לקבל הסבר לפני התהליך ובמהלכו, למשל, באמצעות תרשים זרימה ברור. חשוב במיוחד להסביר מה המיקום בתהליך, כלומר, לשקף את הרצף כולו ואת נקודת הזמן הנוכחית, ולהבהיר לאדם מה עליו לעשות במיקום המסוים ברצף. עיקרון נוסף הוא הגדרת מדדים ברורים ללוח הזמנים הדרוש לתהליך ולכלול בו זמן היסוס, המאפשר להתלבט ולהסס, וזמן תגובה ההולם את הזמן הנדרש לבצע פעולה מסוימת בתגובה לגירוי מסוים, תוך הכרה בשונות בזמני הביצוע, ובכך שלעיתים קרובות אנשים עם מוגבלות שכלית נזקקים לזמן ארוך יותר לביצוע פעולות. עקרונות נוספים הם סבילות לטעויות, כולל אפשרות להשיית התהליך לזמן-מה או להפסקתו ללא הכרח לחזור עליו שנית מתחילתו, גמישות בתהליך כולו ובחלוקתו לשלבים או לפעולות, לרבות האפשרות לשנותו בעת הצורך ולתת חלופות לתהליך בדרך אחרת, וכן מתן אפשרות למענה אנושי (טנא רינדה, 2017).

לדוגמה, בתהליך קבלה לעבודה חדשה יש לפרט מראש באופן ברור ופשוט את תהליך הגשת המועמדות, את המסמכים או פרטים אחרים שיש לצרף לבקשה, את אופן קבלת התשובה ואת הדרך למעקב אחר מיקומך בתהליך (רימון-גרינשפן ואחרים, 2018).

ה. טכנולוגיה נוחה לשימוש

כדי שטכנולוגיה תהיה נוחה לשימוש יש לארגן את המרחב הטכנולוגי-וירטואלי כך שהמידע יעבור בו בצורה פשוטה וחד משמעית (ילון-חיימוביץ ועוזיאל-קרל, ל"ת).

אף שיש היום דגש רב ביצירת חוויית משתמש נגישה, נעימה ומובנת מאליה לקהל הרחב, לא די בכך כדי לאפשר שימוש נגיש גם לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית. בהנגשת טכנולוגיה עבורם יש להתבסס על העקרונות המנחים ביצירת תהליכים פשוטים, כמפורט לעיל. כמו כן, יש להקפיד על הפעלה אינטואיטיבית, כלומר, מובנת מאליה ואיננה מסתמכת על ידע מוקדם, לפשט את אופן השימוש ותהליך השימוש על שלביהם השונים או להציע חלופות עבור משתמש המתקשה בשימוש בטכנולוגיה

ולהוסיף הסברים לצורך תפעול הטכנולוגיה, למשל, על ידי שימוש בסמלים, בתמונות, בסרטונים או הדגמה.

עקרונות נוספים הם גמישות והתאמה לצורכי משתמשים שונים, כולל הארכה והגמשה של זמן התגובה (Palix et al., 2020), וכן מתן אפשרות למענה אנושי ותמיכה אנושית (טנא רינדה, 2017).

דוגמה לטכנולוגיה נוחה היא כפתור לסיוע אנושי (קולי), בזמן אמת, במכונה לממכר כרטיסים לרכבת.

בחלקים הבאים נדון בהרחבה בשלושה רכיבים מהמודל להנגשה קוגניטיבית: מרחב מאפשר, פישוט קולי, ושילוב קבוצות יועצים להנגשה קוגניטיבית משתפת. רכיבים אלו נבחרו משום שהם חדשניים והכתיבה עליהם עד כה מועטה.

3. מרחב מאפשר – עיצוב סביבות המקדמות עצמאות והשתתפות⁸

הרכיב "מרחב מאפשר" במודל ההנגשה הקוגניטיבית מתבסס על התפיסה שהסביבה צריכה להיות מעוצבת כך שתתאים לאנשים במגוון תפקודים ויכולות קוגניטיביות. "סביבה" פירושה מגוון המצבים, ההקשרים והמרחבים המשפיעים על הביצוע העיסוקי של האדם, הכוללים רכיבים אנושיים – תרבותיים, פיזיים וחברתיים – ורכיבים של סביבות מדומות או טכנולוגיות (ועדת המתע"מ המחודש, 2016; זק"ש, ויינטראוב וילון־חיימוביץ, 2006; WHO, 2001). בהקשר האדריכלי סביבה כוללת מבנה (למשל קירות) וקבועות (למשל, אסלה), עיצוב וריהוט פנים (למשל, ארונות), שילוט, אביזרי עזר, טכנולוגיה, מרקמים, צבעים וחומרים. לפיכך, התאמת הסביבה לאנשים עם מוגבלות היא תהליך מורכב, המחייב עשייה מקצועית ומקיפה המביאה בחשבון את המאפיינים של האדם וסביבתו, לרבות נותני השירות, ואת העיסוקים המרכזיים שמבוצעים בסביבה זו.

אם בכוחו של העיצוב להוות חסם, להדיר אנשים עם מוגבלות ולהגביר את תחושת המוגבלות, החרדה והסטיגמה שלהם, הרי שבכוחה של סביבה מותאמת ונגישה, ההולמת את צורכי האדם, לאפשר השתתפות, תפקוד ועצמאות, להפחית חרדה ולשפר את תחושת הביטחון, המסוגלות והשליטה (טנא רינדה, 2017; לכמן, 2007; פריגת, 2006; צ'רצ'מן ורמות, 2007; 2008; Salmi, 2008; Ochodo et al., 2014; Halpern, 2014). לא

⁸ תת פרק זה מתבסס על עבודת הדוקטורט של מיכל טנא רינדה. למידע נוסף ראו: טנא רינדה, מ. (2017). נגישות המרחב הציבורי לאנשים עם מוגבלות נפשית במרכזים הקהילתיים. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה". החוג לריפוי בעיסוק, אוניברסיטת חיפה ו-טנא רינדה, מ. זק"ש, ד. וצ'רצ'מן א. (2021). 'לעבור את הסף' בתוך: נוימן, ה. תמיכות במסע החיים של אנשים בוגרים עם מוגבלות.

בכדי הצהירו המשתתפים במחקרה של טנא רינדה (2017) כי "**הקירות מדברים**" וכי "**התפאורה היא הראשונה לקבל אותך**". להתאמה קוגניטיבית של הסביבה יש מגוון תוצאות. ברמת הפרט התוצאות הרצויות הן תחושה של שליטה, שייכות, שותפות, נוחות וביטחון, הגדלת המוטיבציה, התפקוד, המסוגלות, הקשב והריכוז ושיפור הביצוע, איכותו ויעילותו. התוצאות הרצויות ברמת החברה הן הגדלת ההשתתפות והמעורבות, יצירת אינטראקציות חברתיות ואף הקניית פרטיות בתוך המרחב הציבורי. ברמת נותני השירות התוצאות הרצויות הן הענקת שירות מיטבי, העצמה והגברת תחושת הביטחון והשליטה בהליך השירות, הגדלת המסוגלות והסיפוק והפחתת הדריכות והדחק. **לפיכך, מדדי התוצאה של מרחב מאפשר הם סביבה מכילה, נוחות מיטבית מותאמת לכל אדם וגמישות המאפשרת עצמאות, שליטה ובחירה.**

3.1 מהו "מרחב מאפשר קוגניטיבית"?

התאמת הסביבה למנעד מרבי של יכולות מגוונות נעשית בגישת "העיצוב המכליל", דהיינו, עיצוב של הסביבה הפיזית והטכנולוגית המאפשר לאנשים עם יכולות שונות לתפקד ולהשתתף במרחב אחד (גייגר, 2017). **בהתאמה קוגניטיבית של הסביבה המטרה היא להציע לפרט מענה סביבתי לקשיים קוגניטיביים.** לדוגמה, במצב שבו האדם מתקשה להבחין בין עיקר וטפל, ניִדְרָש לִסְבִּיבָה שתייצר הבחנה זאת, כלומר, תמקד ותדגיש את התפקוד והמידע החיוניים ביותר בשירות.

3.2 העקרונות המנחים בעיצוב מרחב מאפשר

התאמה קוגניטיבית של הסביבה יוצרת מרחב ושירות המאפשרים שליטה, ניווט והתמצאות ללא תלות בניסיון, בידע, בכישורי שפה או ברמת קשב וריכוז. **מטרה מרכזית בעיצוב מרחב מאפשר היא התמצאות: במרחב, בזמן ובמצב.**

הנגשה קוגניטיבית של מרחב פיזי פירושה הנגשה של תצורת המבנה והתאמה של החומרים, הכלים והמתקנים, התאורה, האקוסטיקה, האוויר והטמפרטורה בו – לרבות התאמת תוכן חזותי, כמו: שילוט, תמונות וטפטים; חיווי חזותי להתמצאות ולזמן שעובר או שנדרש לביצוע תהליך, וכן חיווי להפעלה של מתקנים וטכנולוגיה. לעיתים קרובות, ביצוע שינוי קטן במרחב הפיזי, אם באמצעים פשוטים ואם בטכנולוגיה גבוהה, ישפיע על התפקוד וההשתתפות של כל אדם, ובמיוחד אדם עם מוגבלות שכלית.

העקרונות המנחים בשיפור ההתמצאות במרחב, הם מיקוד הקשב על ידי חלוקת המרחב למתחמים באמצעות צבעים, ריחות, ייצוגים חזותיים, כמו: סמלים או אובייקטים גדולים וסימון סימנים מובילים ונקודות ציון ברורות, לדוגמה, התקנת דגם של ספר ענק על גג ספרייה כסימן זיהוי לתכלית המבנה; מתן מענה להיבטים חושיים, שעלולים להסיח דעת ממהות השירות, למשל: מיתון או מיסוך רעש, הפחתת עומס חזותי, התאמת התאורה ומניעת סנוור, התאמת הטמפרטורה ואיכות האוויר והקפדה על הנוחות, הצבעים, החומרים והמרקמים של הרהיטים והמוצרים; בחירת ייצוג חזותי ברור ופשוט להליך השירות. למשל: תרשים של הליך השירות, או מפת התמצאות, ישפר את ההתמצאות ותחושת השליטה בסיטואציה. חיווי לזמן, למשל: באמצעות שעונים, מערכות כריזה וחיווי קולי בשפה פשוטה, יסייע בשיפור ההתמצאות בזמן; ושימוש מושכל בעיצוב כחלק ממתן השירות. לדוגמה, הצגת נקודות ציון מרחביות רלוונטיות שיסייעו בהתנהלות לאורך השירות ובאיתור המרחבים הרלוונטיים.

כדי להטמיע את המיפוי הקוגניטיבי של מרחבים אלו בקרב מקבלי השירות, לשפר את תחושת הזרימה לאורך השירות ולספק להם עוגן, יש להקפיד על סביבה קבועה ועקיבה לאורך זמן, ארגון קבוע ושיטתי של המרחב ותחזוקה הולמת, למשל: החלפת נורות מרצדות, שימון דלתות וארונות או ריפוד רגלי הכיסאות והשולחנות, לבל יהוו גורם מסיח.

3.3 תהליך העבודה בעיצוב מרחב מאפשר

עיצוב לאנשים עם מוגבלות שכלית משלב בין עיצוב מכליל של המרחב הציבורי ובין התאמות פרטניות, כלומר, סביבה שיכולה לתת מענה פרטני לכל אדם בתוך המרחב הציבורי הכללי.

כדי לעצב מרחב מאפשר יש לנתח, לזהות ולמפות את הליך השירות, הצרכים והפעילויות של נותני השירות ומקבלי השירות באותה סביבה, ולאחר מכן לייצר פרוגרמה רעיונית מותאמת, המספקת מענה מיטבי לצרכים שעלו בשלב החקר המקדים. ההמלצות יגולמו בשלב היישום, לצד הליך הטמעה שיכלול מתן כלים לנותני השירות, לצורך שימוש מושכל בסביבה ככלי לשיפור השירות, באמצעות הדרכה, הכשרה והתנסות בפועל.

תהליך עיצוב מרחב מאפשר הופך מורכב יותר ליישום בסביבת דיור כוללנית, הייעודית לבוגרים עם מוגבלות קוגניטיבית, שהדיירים שוהים בה 24 שעות ביממה וכוללת מיגוון סוגי עיסוקים.

חרף התקנות הרבות, שהותקנו בתחום הנגישות הפיזית ונגישות השירות, מאז חוקק חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשמ"ח-1998, הן אינן מספקות מענה מקיף דיו בתחום של עיצוב מרחבים מאפשרים. זאת, אף שהארכיטקטורה משפיעה, כאמור, על תפקודם והשתתפותם של אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית, והשקעת משאבים בשינוי הסביבה עשויה, לעיתים, לחולל השפעה מהירה, יעילה ואף זולה יותר בהשוואה להשקעה במשאבי טיפול שמטרתם "לתקן" את האדם, כך שישתגל לסביבות הקיימות. לכן, חשוב למצוא מענה מיטבי, ממוקד, מותאם ויישומי לעיצוב והנגשה של הסביבה עבור אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית. מענה זה יכול לחבור לרוח החוק ולדרישות התקנות, כחלק מההנחיות בסעיף 106 לתקנות נגישות השירות, המחייבות התייחסות למסגרות ייעודיות לאנשים עם מוגבלות בכובד ראש ובהסתכלות מקיפה וכוללנית, מעבר לדרישות החוק והתקנות.

3.4 מקרה בוחן: ממסגרת דיור לבית⁹

מיזם הנגשה קוגניטיבית חלוצי וראשון מסוגו התבצע בין השנים 2018-2019 בעדי נגב, נחלת ערן – מסגרת ייעודית לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית ומוגבלויות מורכבות¹⁰.

בתחילת תהליך ההנגשה נערך **מחקר מקדים-עיצוב** במטרה למפות את ממדי הנגישות הרלוונטיים להנגשה קוגניטיבית, לרבות הנגשת המבנה והשירות ועיצוב גמיש ומכליל, המותאם לצורכי הכלל והפרט כאחד, ולהבין כיצד הם משפיעים על התפקוד, העצמאות, תחושת המסוגלות ואיכות החיים של הדיירים והצוות במסגרת.

המחקר העלה, שלתחושת הצוות "חסרה גישה לעצמאות" וחשף שיצירת מרחב מאפשר כוללת גם **התאמות עבור נותני השירות**, במיוחד כשהם חשים שהמבנה והעיצוב הקיימים פוגעים ביכולתם לבצע את עבודתם כהלכה ולהעניק טיפול הולם, מיטבי ומקדם עבור הדיירים.

בשלב הבא התבצע תהליך הנגשה מקיף. תהליך זה לווה בתצפית על התנהלות השגרה של הדיירים, העברת שאלונים, פגישות אישיות וראיונות עומק עם הצוות המקצועי במקום. התהליך כלל שיתוף פעולה בין הצוות במקום, מומחית מתחום הטיפול וההנגשה הקוגניטיבית ומומחית בתכנון פנים ובעיצוב הסביבה בליווי ועדת היגוי מטעם המקום.

⁹ למידע נוסף על פרוייקט ההנגשה המפורט להלן, ראו: טנא רינדה, מ. וסילפין, נ. (2020). הנגשה קוגניטיבית של מסגרות ייעודיות. כתב העת 'אדריכלות ישראלית', עמ' 98-101.

¹⁰ תודה רבה לגב' נטלי סילפין, מעצבת פנים ומנהלת מחלקת התכנון של חברת "נגיש", ולקבוצת "מעל ומעבר" על השותפות המלאה בתהליך כולו.

בכדי לבחון את תוצאות ההנגשה והעיצוב המכליל, כחצי שנה לאחר סיום תהליך ההנגשה נערך משוּב עם הצוות הניהולי המקצועי. נותני השירות העידו שבזכות ההנגשה "האווירה טובה ומאפשרת. עכשיו, זה קודם כול בית (של הדיירות) וזה הדבר החשוב ביותר". בנוסף, אנשי הצוות זיהו שחל שינוי משמעותי בהתנהגות הדיירות. טרם ההנגשה הדיירות לא דרשו פרטיות או עצמאות עבור עצמן, ואילו לאחר תהליך ההנגשה התנהגותן השתנתה באופן ניכר: "כעת, המקום נותן לדיירות לבטא את העצמאות שלהן, יש להן את המקום שלהן בבית... ויש להן את התפקידים שלהן... (הדיירות) מבינות ורוצות הכול, שומרות על העצמאות שלהן ודורשות אותה, שומרות על הציוד ועל המרחב שלהן, הן מרגישות בנוח להגיד דברים ולכעוס". מכאן, שהמרחב המונגש לא רק איפשר לדיירות הגדרה עצמית, פרטיות ומגוון אפשרויות לבחירה, אלא גם עודד אותן לכך¹¹.

לסיכום, הבנה והתחשבות בצרכים של אנשים עם מוגבלות שכלית, הנגשה הולמת של מבנים ועיצוב מרחב מאפשר של סביבות ציבוריות ופרטניות, מכלילות או ייעודיות, יוצרים סביבה מותאמת, נוחה ונגישה עבורם ועבור אנשי מקצוע הנותנים להם שירותים. סביבה נגישה מאפשרת להרחיב את מגוון האפשרויות והשאיפות של אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית ונותני השירות שלהם לתעסוקה, לפעילויות פנאי ולתפקוד עצמאי.

4. פישוט קולי – קול מובן לכולם¹²

פישוט קולי הוא תהליך של תרגום מידע דבור לשפה פשוטה, המהווה חלק ייחודי ברכיב של שפה פשוטה וברורה במודל ההנגשה הקוגניטיבית. תקשורת דבורה היא רכיב חיוני בקשרים בין-אישיים, ולכן הפישוט הקולי מהווה רמפה קוגניטיבית, המרחיבה את מגוון האפשרויות להשתתפות של אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית בתחומי החיים השונים (Yalon-Chamovitz et al., 2019).

פישוט קולי של שפה דבורה אינו זהה להנגשה לשונית של טקסטים כתובים. זהו תחום ידע חדש, המתבסס על שילוב ידע וכלים ממספר תחומי דעת: א. הנגשה לשונית, כמפורט לעיל, ב. תרגום סימולטני – המרה משפה לשפה, בעל-פה ובזמן אמת, ו-ג. מתורגמות קהילתית – תרגום הכולל גם תיווך ההקשר והתאמה תרבותית. הפישוט הקולי מציע גוף

¹¹ חשוב לציין, כי נכון ליום כתיבת הפרק הנוכחי הפרוייקט המוצג עדיין לא הסתיים, והוא נמצא עדיין בהליך ביצוע ויישום ההמלצות.

¹² פיתוח תחום הידע של פישוט קולי התבסס על שיתוף פעולה עם ISRAIIC (ישראיק – מתורגמני ישראל, עמותה רשומה המאגדת את חברי הסניף הישראלי של הארגון הבינלאומי למתורגמני ועידות) ועם מתרגמות מומחיות מהתחום של מתורגמות קהילתית.

ידע חדש וייחודי, אשר בשונה מתרגום סימולטני ומתורגמות קהילתיות, משלב המרה ממשלב גבוה של השפה למשלב פשוט המובן לאנשים עם מוגבלות קוגניטיבית, תוך תיווך ההקשר ופישוטו, כך, שיהיה מובן, ברור וחד־משמעי. בתהליך הפישוט הקולי מתורגמים דברי הדובר לשפה פשוטה תוך כדי אירוע, מפגש, הרצאה או שידור, כך, שהתוצר הנשמע פשוט ומובן ואנשים עם מוגבלות קוגניטיבית יכולים לקבל מידע בשפה המובנת להם, למרות שהדובר מדבר בשפה אחרת או בשפה מקצועית או גבוהה.

פישוט קולי משמש כרמפה קוגניטיבית במיגוון הקשרים, למשל: בעת קבלת שירות (בשיחת וידיאו או בשירות פנים אל פנים), מפגשים מקצועיים (כגון: ועדות זכאות ואפיון), שיחות טלפון, שיחות וידאו, שידורי חדשות, מערכות כריזה, מערכות לניווט שיחות, קוראי מסך, כנסים מקצועיים, הרצאות, חוגים, אירועים, טקסים, סרטים והצגות, ואף בנסיבות חברתיות. חשוב לציין, שפישוט קולי יכול להתקיים בזמן אמת סינכרוני (במקביל לדובר) או א-סינכרוני (מיד לאחר קטע דיבור) או באמצעות הכנה מראש טרם ההתרחשות.

4.1 פישוט קולי לעומת פישוט לשוני

בפישוט קולי מיושמים עקרונות התקשורת המובנת לשפה הדבורה, כמו בפישוט לשוני, אולם העברת המידע באופן קולי מציבה אתגרים נוספים. לדוגמה, ההבדל המרכזי בין שפה דבורה לשפה כתובה הוא בהקשר של זמן, הואיל ומשך הזמן שבו מועבר המידע שונה במדיום הדבור מאשר במדיום הכתוב. בעוד שהשפה הכתובה מאפשרת לחשוף את המידע לפרקי זמן ארוכים, ולפיכך לעיין בו שוב כדי להיטיב להבינו, הרי ששפת הדיבור היא דרך תקשורת המועברת באמצעות גלי קול, ולפיכך המידע בה אינו נשמר לאורך זמן, למעט המידע הנשמר בזיכרון המשתתפים בתקשורת. לכאורה, גם בשפה דבורה ישנה, לעיתים, האפשרות להאזין שוב לטקסט כדי לשפר את ההבנה, אך גם בשמיעה חוזרת המידע נעלם מיד לאחר שנחשף. הבדל זה מאתגר במיוחד עבור אנשים עם מוגבלות שכלית, המתאפיינים בתהליכי עיבוד מידע איטיים. בנוסף, מאחר ואנשים עם מוגבלות שכלית רבים מתקשים בקריאה, הרי שהוספת כתוביות לטקסט דבור בפישוט תיתן מענה רק למעטים מהם.

אתגר נוסף בפישוט קולי הוא היעדר האפשרות להיעזר בעיצוב ויזואלי, בשונה מפישוט קולי, שבו ניתן להשתמש בסמלול להנגשת טקסט כתוב. אתגר זה מחייב לנקוט חלופות, כמו: הדגשות באמצעות הקול, השהיות בעת הדיבור ושינוי בטון או באינטונציה.

אתגרים אלו בולטים במיוחד בתחום הפישוט הקולי **הסימולטני**. להבדיל מתקשורת הדדית בין מוסר מידע לנמען, פישוט סימולטני הוא תקשורת חד-כיוונית שבה למוסר המידע אין בהכרח דרך או יכולת להתרשם ממובנות המידע לנמען, אין לו אפשרות להעביר מסרים באמצעות שפת גוף, מימיקה או המחשה והוא תלוי בגורמים טכניים. אתגר מרכזי נוסף בפישוט קולי סימולטני הוא, שהמפשט אינו יודע מה הדובר עומד לומר והוא צריך לפשט כראוי את הטקסט הדבור במגבלת הזמן שמכתיב קצב הדיבור של הדובר. הפישוט הקולי, ככל הנגשה לשונית, מבוסס על היכרות מקצועית מעמיקה עם אנשים עם מוגבלות שכלית, הבנת צורכיהם והכרה בזכותם להשתתפות בכל תחומי החיים. הוא מתבסס גם על ידע בהנגשה לשונית ובפישוט לשוני, מקצוענות וידע כללי נרחב, ומחייב שליטה מצויינת בשפה הדבורה על כל משלביה, וכן גם מיומנויות קוגניטיביות, כגון: ריכוז לאורך זמן, הקשבה וזיכרון, יכולת הבנה וניתוח, יכולת ביטוי והבעה, תגובה מהירה וכן יכולת לבצע כמה פעולות במקביל. לפיכך, פישוט קולי הוא מיומנות ניתנת לביצוע, מכבדת ומכלילה אנשים עם מוגבלות שכלית ובה בעת דורשת התמחות והתמקצעות.

4.2 עקרונות הפישוט הקולי

הפישוט הקולי מתבסס על עקרונות הפישוט הלשוני, אך, כאמור, בהבדלים הנחוצים להתאמה לשפה דבורה.

העיקרון הראשון של פישוט קולי הוא ארגון התוכן, כלומר, איתור המסר המרכזי, התמקדות ברעיונות העיקריים והשמטת מידע עודף. לעיתים, מפאת הצורך להתאים את משך הפישוט הקולי למשך הדיבור במקור, יושמט מידע שאינו מהותי, כדי לאפשר הסבר של מונחים מורכבים. בה בעת, פישוט לשוני, ובמיוחד פישוט סימולטני, אינו פרשנות, ולפיכך, על המפשט להישמר מהבעת עמדתו או התרשמותו מהמתרחש בעת הפישוט הקולי.

העיקרון השני הוא התאמת אוצר המילים, דהיינו: שימוש בשפה פשוטה, המעטה ככל הניתן בשימוש במילים מקצועיות או במילים הלקוחות משפות זרות, אלא אם הן שכיחות, ומתן הסבר קצר ומיידי למילים מורכבות או מקצועיות.

העיקרון השלישי הוא התאמת המבנה הלשוני. הואיל ובמהלך הפישוט הקולי לא ניתן לצפות את הרצף של טקסט המקור, חשוב להתנסח במשפטים קצרים ופשוטים תחבירית, ואם חל שיבוש ברצף – לחזור עליו בסיום המקטע. העיקרון הרביעי הוא יישום יעיל לערוץ השמיעתי, כלומר: הקפדה על

הגייה ברורה, התאמת טון הדיבור לקהל היעד והימנעות מטון ילדותי או מתיילד, דיבור בקצב איטי, המקל לעקוב אחר הנאמר אך אינו איטי עד כדי פגיעה בהבנה, וכן שימוש בהגברת הקול, בהשהיות בעת הדיבור ובשינוי בטון או באינטונציה, כדי לסייע בהבהרת התוכן.

עיקרון חשוב נוסף הוא, התאמת הפישוט הלשוני לקהל היעד ולהקשר שבו מתקיימת התקשורת – כנס, טיפול רפואי וכדומה, שימוש במידע שאינו מבוסס על ידע מוקדם באותו תחום או על הבנה כמותית (גודל, כמות, מספר וכדומה), כתנאי להבנת התוכן המרכזי, וכן מודעות לצורך בתיווך בעת הצורך. אם הדבר אפשרי, לדוגמה, עבור פישוט קולי של מידע מוקלט המאפשר הכנה מראש, חיוני לבדוק את התוצר של הפישוט הקולי עם אנשים עם מוגבלות שכלית ולתקן אותו במידת צורך (ראו בהמשך – פירוט על קבוצות יועצים להנגשה קוגניטיבית).

4.3 מקרי בוחן: פישוט קולי בישראל

פישוט קולי סימולטני יושם לראשונה בכנס הבינלאומי ה-6 של בית איזי שפירא בשנת 2015. בהרצאות המליאה ובהרצאות במסלול הייעודי לאנשים עם מוגבלות שכלית קיבלו המשתתפים אוזניות שבאמצעותן יכלו להאזין לפישוט קולי סימולטני. במחקר הערכה, שנעשה במהלך הכנס ואחריו, נמצא, שהפישוט הקולי איפשר לאנשים עם מוגבלות שכלית להשתתף השתתפות מלאה באירועי הכנס ואף לזכור ולהבין את התכנים שבועות רבים לאחר שהתקיים (Yalon-Chamovitz et al., 2019).

בשנת 2019 אירחה ישראל את אירוע האירוויזיון. האירוויזיון הונגש לצופים עם מוגבלויות שונות, במסגרת שידורי תאגיד השידור בערוץ כאן 11 בדיגיטל, ולראשונה בעולם – הונגשו שידורי טלוויזיה גם בפישוט קולי סימולטני. הפישוט הקולי הסימולטני כלל תרגום של דברי ההנחיה באירוע מאנגלית לשפה פשוטה בעברית, מילות השירים לא תורגמו. בבדיקת תאגיד השידור נמצא, שכ-70,000 צופים הסתייעו בשירות הפישוט הקולי. אומנם, לא נערך מחקר הערכה שבדק את ההנגשה בזמן האירוויזיון, אך המספר הגדול של הצופים בערוץ המונגש הייעודי יכול להעיד על הצורך והביקוש הגדול להנגשה מסוג זה.

במהלך משדרי הבחירות לכנסת בשנים 2020–2021 (שלוש מערכות בחירות) העמיד ערוץ כאן 11 לרשות הצופים המעוניינים בכך דף נחיתה ייעודי באתר האינטרנט שלו, שבו שודרו משדרי הבחירות הרגילים ביחד עם פישוט קולי של סיקור הבחירות.

לאחר פרוץ מגפת הקורונה, בכל ערב בחודש אפריל 2020, שודרו מהדורות החדשות המרכזיות של ערוץ כאן 11 גם בערוץ יעודי בפישוט קולי. כפי שאמרה אחת המסתייעות בפישוט הקולי: "...היא מדברת לא ממש רצה... ולא רק מה שהיא מדברת... מה שהיא אומרת, מפרשת את זה, מסבירה, זה טוב כמו שאתה פרשן בחדשות 2 או 10" (Yalon-Chamovitz et al., 2019).

פיתוח תחום הידע, לצד הניסיון היישומי של פישוט קולי וההכרה בכך שהוא ניתן ליישום ביעילות, מצביעים על כך, שלא ניתן יותר להצדיק את ההדרה המתמשכת של אנשים עם מוגבלות שכלית מהשתתפות בתחומי חיים המתבססים על מידע דבור.

5. קבוצות יועצים – הנגשה קוגניטיבית משתפת

ההכרה בזכות לשוויון והתפיסה של "שום דבר עלינו בלעדינו" הצמיחה את הגישה המשתפת¹³ של קבוצות יועצים להנגשה קוגניטיבית. נקודת המוצא היא, שבעת עיצוב המרחב הציבורי ובעת בחירת הנגשות או התאמות, יש להיוועץ באנשים עם מוגבלות קוגניטיבית באשר לצורכי הנגישות וההתאמות שלהם ואופן יישומן.

גיבוש תורת העבודה של קבוצות יועצים להנגשה קוגניטיבית משתפת הוא תהליך של צמיחת ידע חדש "מלמטה", "מה"שטח", והוא נשען על תפיסות של שוויון, תביעה לשותפות וידע מניסיון (Raelin, 2007; Charmaz, 2014).

5.1 מהי קבוצת יועצים להנגשה קוגניטיבית משתפת

קבוצת יועצים להנגשה קוגניטיבית משתפת היא קבוצה של אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית, המשמשים כיועצים, חווי דעה ומבקרים, במסגרת תהליכים לגיבוש תוצרי הנגשה, לרבות פישוט לשוני של מידע כתוב (למשל, חוברת הסבר הכתובה בשפה פשוטה), הנגשה של מידע ויזואלי (למשל, יצירת סמלים), התאמה והנגשה של תהליכים (למשל, לאיזה מידע אדם זקוק כדי להתמצא בפארק) ועוד.

ישנם שלושה סוגים של קבוצות יועצים בהתאם לשלושת השלבים בפיתוח ובבדיקה של תוצר הנגשה: קבוצת מיפוי, קבוצת פיתוח וקבוצת בקרה, וניתן להסתייע בכלן או בחלקן בשלבי פיתוח שונים של התוצר, בהתאם לצורך. להלן פירוט קבוצות היועצים השונות:

¹³ תהליך פיתוח הידע על עבודה עם קבוצות יועצים להנגשה קוגניטיבית משתפת צמח במסגרת המכון הישראלי להנגשה קוגניטיבית בעשור האחרון.

קבוצת יועצים – מיפוי מטרתה למפות מהו ידע העולם של היועצים לגבי הנושא הנבדק, בטרם התחילה עבודת ההנגשה, לברר אילו מושגים הם מכירים, הרלוונטיים לנושא ומה הם החסמים (למשל, בפרוייקט הנגשה של מידע ושילוט בפארק, נשאלו היועצים מה עשוי להיות מורכב עבורם בבילוי בפארק) ולבחון מה תגובתם לתוצר המבוקש. לדוגמה, לפני פיתוח סמלים ציבוריים תעלה קבוצת היועצים אסוציאציות כיצד הסמל יראה, כך שייטיב להצביע על כוונתו.

קבוצת יועצים – פיתוח מתקיימת בשלבים השונים של פיתוח התוצר. מטרתה לבחון וללמוד את סביבת התוצר המפותח (לדוגמה, זיהוי ייצוגים גרפיים שאוכלוסיית היעד מכירה ושימוש בהם בתהליך הפיתוח), להתייעץ לגבי קשיים ואתגרים, המתגלים במהלך הפיתוח, ולעזור להכריע בשאלות לגבי התוצר או רכיבים בו.

קבוצת יועצים – בקרה בוחנת את התוצר המוגמר ומהווה מעין "אבטחת איכות" לנגישותו הקוגניטיבית. קבוצת הבקרה ראוי שתתקיים בכל תהליך הנגשה קוגניטיבית, בשונה מקבוצות המיפוי והפיתוח, שיש לקיימן במידת הצורך.

חשוב לציין, שיש להנגיש ולהתאים את תהליך העבודה בקבוצות היועצים לצורכי המשתתפים, לרבות השפה הננקטת במהלך הפגישות, החומרים המלווים את תהליכי העבודה ועוד. בנוסף, חיוני לוודא שמירה על ביטחונם, זכויותיהם ורווחתם של המשתתפים בקבוצות היועצים, לרבות: קיום תהליך מונגש של הסכמה מדעת להשתתף בקבוצה, קבלת החזר הוצאות או תגמול הולם עבור ההשתתפות, וצמצום הפגיעה בחיים האישיים ובשאר עיסוקי המשתתפים, ככל הניתן.

5.2 מקרה בוחן: עיצוב של תפריט פשוט¹⁴

בחודשים אפריל-אוקטובר 2017 נערך תהליך היוועצות ביוזמת ובמימון קרן שלם ובהובלת המכון הישראלי להנגשה קוגניטיבית, ליצירת תפריט נגיש לרשת בתי הקפה "קופיקס". התהליך כלל שלושה שלבים: מיפוי חווית השימוש ויכולת השימוש בתפריט קיים (ללא הנגשה), הנגשה לשונית של התפריט בהסתמך על קבוצות יועצים שהגדירו את המונחים הדורשים פישוט, בחרו קטגוריות לארגון התפריט ובחרו ייצוגים גרפיים שמסייעים בהבנה ואיתור פריטים, וביצוע התפקוד (שימוש בתפריט לצורך קנייה) לאחר תהליך ההתאמה.

¹⁴ להרחבה ראו [המכון הישראלי להנגשה קוגניטיבית](#).

מיפוי

בשלב הראשון מיפתה קבוצת היועצים, שמנתה 13 אנשים עם מוגבלות שכלית¹⁵, את חוויית השימוש בתפריט הקיים באחד מסניפי הרשת. כל משתתף קיבל 12 ש"ח והתבקש לרכוש שני מוצרים לבחירתו¹⁶ מדלפק השירות בבית הקפה. תהליך הקנייה תועד בווידאו ונותח במעבדה להתנהגות חברתית בקריה האקדמית אונו, וכמו כן, כל משתתף ראיין לאחר הקנייה. מהנתונים עלה, שהמשתתפים לרוב חיקו מבקרים אחרים בבית הקפה, או בחרו מה שנתני השירות הציעו להם, ולא החליטו באופן עצמאי. המשתתפים ציינו שהגופן בתפריט קטן מדי ואינו מנוקד, אין בתפריט תמונות, הוא כולל ביטויים לא מובנים להם (למשל, "טבעוני") ועוד.

פיתוח: הנגשה לשונית

בשלב השני, שלב הפיתוח והעיצוב של תפריט מונגש, היועצים בחנו את השפה, העיצוב והחלוקה לקטגוריות של התפריט הקיים, ובעקבות המשוב שלהם הונגש התפריט. כדי לבחון כיצד יועצים ברמות תפקוד שונות ממיינים לקטגוריות את המוצרים בתפריט, נחלקו היועצים לקבוצות קטנות לפי רמות תפקוד. כל קבוצה קיבלה מספר שונה (בהתאם ליכולות המשתתפים) של תצלומים של המוצרים בבית הקפה והתבקשה למיין את המוצרים לפי קבוצות שייכות, שהם עצמם הגדירו את הקטגוריות שלהן. על בסיס שילוב של תהליך זה, משובים נוספים על התפריט הקיים, וידע של צוות ההנגשה המקצועי, נבנה תפריט מונגש עם המאפיינים הבאים:

- **קטגוריות מוצרים** – תהליך ההיוועצות הוביל לשינוי הקטגוריות הראשיות בתפריט המונגש. למשל, הקבוצה חילקה את הקטגוריה הכללית "שתייה קלה" לשלוש תת קטגוריות: שתייה בפחיות, שתייה בבקבוקים ושתייה קרה, כגון: קפה קר או ברד.

- **שיום** – חלק משמות הקטגוריות המקוריות פושטו, כדי שיהיו חד משמעיים וברורים יותר.

- **מושגים לא מובנים** – קבוצת היועצים זיהתה מושגים לא מובנים בתפריט ובחרה להם חלופות. המושגים נחלקו למושגים כלליים כגון "פרוזה", מושגים לועזיים שגורים, שאינם מוכרים לרוב לאוכלוסייה זו, למשל, "לייט",

¹⁵ בוגרים עם מוגבלות שכלית ברמות תפקוד שונות בגילאים 24–50, כמחציתם נשים וכמחציתם גברים.

¹⁶ בעת ביצוע הפרוייקט כל מוצר בקופיקס עלה 6 ש"ח ולכן לא נדרשה התמודדות עם הבנה כמותית, המאתגרת מאוד אנשים עם מוגבלות שכלית. במקרים אחרים, מחירים מגוונים יהוו אתגר המצריך הנגשה קוגניטיבית.

ושמות מוצרים שאינם יומיומיים, למשל, פרעצל.

• **ייצוגים גרפיים** – בדומה למושגים הלשוניים, רוב חברי הקבוצה לא הבינו ייצוגים גרפיים שגורים, למשל ייצוג לאוכל חריף (תרשים של פלפל אדום). לכן, הקבוצה הציעה ייצוגים גרפיים חלופיים והמליצה להוסיף הסבר מילולי ומקרא עבור כל סמל. כמו כן, הקבוצה העידה שהשימוש בתצלומי המוצרים בתפריט הוא אמצעי מרכזי לפישוט התפריט ולהנגשתו, התלבטה אם להשתמש בתצלומים לקטגוריות הכלליות, או רק למוצרים המסוימים בתפריט, ולבסוף החליטה להשתמש בתצלומים לכל המוצרים בתפריט. התצלומים שנבחרו היו של המוצרים שנמכרים בפועל בבית הקפה, מייצגים במדויק את המוצרים ומספקים את מרב המידע עליהם, במיוחד עבור אנשים שאינם קוראים ונסמכים על התצלום בלבד.

• **שימוש בצבעים** – הקבוצה המליצה להשתמש בצבעים שונים, כדי לאפשר ניווט מהיר וקל יותר בתפריט וכדי לסמן קטגוריות שונות ולהבחין ביניהן, ואף החליטה אילו צבעים ישמשו בקטגוריות השונות (למשל, שימוש בצבעים המסמלים את עונות השנה, כחול לתפריט חורף וכתום לתפריט קיץ).

• **גופן** – היועצים המליצו שהגופן בתפריט יהיה גדול, כדי להקל על אנשים המסוגלים לקרוא.

• **מיקום התפריט במרחב בית הקפה** – הקבוצה דנה גם היכן למקם את התפריט בבית הקפה והסכימה שיש להניח עותקים של התפריט המונגש לצד הקופה וגם לתלות עותק גדול על הקיר מאחורי הקופה.

בקה

בשלב הבא, לאחר עיצוב התפריט המונגש, בחנה הקבוצה את התוצר בעת **השימוש בו בפועל**, באותו סניף בית הקפה, שבו נערך המיפוי הראשוני של תהליך ההיוועצות¹⁷.

גם הפעם, כל משתתף קיבל 12 ש"ח, התבקש לעיין בתפריט המונגש ולאחר מכן לרכוש 2 פריטים לבחירתו. לאחר הרכישה רואיין המשתתף על חווית השימוש שלו בתפריט המונגש. מניתוח הראיונות עלה, שהשימוש בתפריט המונגש איפשר לרוב המשתתפים לבחור מוצרים עצמאית, ללא עזרה מאדם אחר וללא צורך בהסבר. כלומר, התפריט המונגש היה פשוט, ברור וחד משמעי עבורם.

¹⁷ חלפה כחצי שנה בין הביקור הראשון למיפוי בבית הקפה לביקור השני לבקרה, רוב המשתתפים לא קישרו בין הביקורים.

לסיכום, קבוצות יועצים להנגשה קוגניטיבית מאפשרות לשתף אנשים עם מוגבלות שכלית בכלי שלבי ההנגשה הקוגניטיבית, החל בבחירת אמצעי ההנגשה וכלה בבדיקת המובְּנֵוֹת של תוצאות ההנגשה. מכיוון שאוכלוסיית האנשים עם מוגבלות קוגניטיבית מגוונת מאוד, כנזכר לעיל, הנגשה קוגניטיבית משתפת חייבת לכלול את מגוון הקבוצות באוכלוסיית זו, בהתאם לנסיבות, לתוצר עצמו ולאוכלוסיית היעד שלו.

האמצעי המרכזי למימוש החזון להשתתפות חברתית שווה ומלאה של אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית, כפי שמצהירה האמנה, הוא הנגשה קוגניטיבית של המרחב הציבורי והפיכתו לנגיש, פשוט וקל להתמצאות, באופן שיאפשר השתתפות פעילה, עצמאית, שווה ומכבדת. במודל ההנגשה הקוגניטיבית, הפרקטיקה של קבוצות היועצים מממשת את חזון האמנה, הן בקידום ההנגשה הקוגניטיבית עצמה והן בהיותה פרקטיקה משתפת הצומחת מהידע של האנשים עצמם.

המלצות למחקרי המשך

עם התקדמות העשייה הענפה בתחום, מתגלים יותר ויותר נושאים ראויים להמשך העמקה, פיתוח ידע וליווי מחקרי סדור, הרלוונטיים לכל ממדי מודל ההנגשה הקוגניטיבית. לדוגמא: מחקרים מסוג סקר (screening) ומיפוי: מחקרים המתייחסים להליכי מיפוי צרכים של אוכלוסיית היעד, בשירותים מגוונים או ייעודיים לאוכלוסייה, בשירותים מכילים ומשלבים, כמו גם בשירותים בהם האדם עם המוגבלות הוא בעצמו נותן השירות; מחקרי עלות-תועלת: הבוחנים את רמת ההשקעה המנותבת להנגשה, אל מול התועלת התפקודית של האנשים בפועל, בחינת יעילות השימוש בכלי אחד לעומת השני או שימוש בהתאמה או הנגשה מסוימת לעומת אחרת; מחקרים ניסויים הבודקים את יעילות השימוש בכלים שפותחו ובאמצעי ההנגשה השונים (לפני-אחרי שימוש, למידה לטווח ארוך, שימוש באמצעי ההנגשה לאורך זמן ועוד); העברה והכללה של הידע הקיים לאוכלוסיות נוספות. מרבית הידע הקיים בתחום מבוסס על חקר ופרקטיקה שפותחו ונבדקו בעיקר בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה). יש לבחון, האם אופני ההנגשה שעובדים עבורם יכולים לעבוד גם עבור אוכלוסיות נוספות המתמודדות עם מאפיינים קוגניטיביים או/ו תפקודיים דומים (בריאות הנפש, אוטיזם, לקויות למידה, עולים חדשים, אנשים מבוגרים, פוסט קורונה ועוד); וכן נחוצים מחקרים מקדימים פיתוח טכנולוגי, המתייחסים לבניית פלטפורמות טכנולוגיות שיוכלו לבצע הנגשה באופן אוטומטי.

סיכום

הנגשה קוגניטיבית מבקשת להפוך את הסביבה לנגישה, כלומר, לפשוטה, ברורה, מובנת וחד משמעית עבור כלל האנשים ובמיוחד אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית. המודל להנגשה קוגניטיבית שהוצג בפרק זה הוא מודל תיאורטי ויישומי, שנועד לסייע במימוש זכותם של אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית, לרבות אנשים עם מוגבלות שכלית, להשתתפות מלאה ושוויונית בכל תחומי החיים. המודל מבוסס על התפיסה של עיצוב משתף (participatory design), המחייב שיתוף אנשים עם מוגבלות שכלית בכל השלבים של תהליכי ההנגשה הקוגניטיבית, החל מבחירת אמצעי ההנגשה ועד לבדיקת המובנות של תוצאות ההנגשה.

לבסוף, מודל ההנגשה מבקש להתמודד עם הסטיגמה, אותה חווים אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית ואשר מהווה חסם מרכזי להשתתפותם השווה והמלאה בחברה. לשם כך, יש להעלות את המודעות בקרב אנשים עם מוגבלות, אנשי מקצוע ובני משפחה, לקיומן של רמפות קוגניטיביות ולאפשרות לשימוש בהן. אנשים עם מוגבלות קוגניטיבית מהווים קבוצה גדולה בתוך הקהילה של אנשים עם מוגבלות. ולמרות שהמוגבלות שלהם בדר"כ גלויה הרי שהקושי הקוגניטיבי ובעקבות זאת גם צורכי הנגישות הנובעים ממנו לרוב סמויים (Yalon-Chamovitz, 2009). אי לכך, יש לעודד ולתמוך בסנגור עצמי בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית, לדעת מהן זכויותיהם וכיצד לממשן, ובכלל זה הזכות להנגשה.

כיום, מרבית התאמות הנגישות הקוגניטיביות מחויבות, בעיקר, על-פי דרישת המבקש, אך אנו תקווה שבעתיד תיכלל בחקיקה החובה לשימוש ברמפות קוגניטיביות, התאמות נגישות קוגניטיבית, כחלק בלתי נפרד ממתן שירות נגיש.

Thinking differently, cognitive accessibility: Evidence-based model and practical implications for people with intellectual and developmental disabilities

**Shira Yalon-Chamovitz, Ornit Avidan-Ziv,
Michal Tenne Rinda and Hila Rimon-Grinspan**

Abstract

The 2012 UN Convention on the Rights of People with Disabilities is intended to ensure equal rights, freedom, and respect for people with disabilities in all walks of life, and presents accessibility as one of the main tools for removing barriers and implementing the principle of inclusion and full participation in society. This chapter focuses on cognitive accessibility, that is, simplifying and adapting the physical and human environment to create clear, simple, understandable, and unambiguous environment. Cognitive accessibility is delivered via 'cognitive ramps' – accessibility means and accommodations that provide an opportunity for inclusion and participation for people with cognitive disabilities in different life domains. A 'cognitive ramp' bridges the gap between a particular action or environment and the person's abilities. The Model of Cognitive Accessibility presented emerged through an ongoing process of clinical experience and academic and applied research via grounded theory approach. The model is a theoretical and

applied model designed to help exercise the right of people with intellectual disabilities to full participation in all domains of life. It is based on the principles of collaborative design that requires the inclusion of people with intellectual disabilities in all stages of cognitive accessibility processes, from choosing the accessibility measures to examining the results of accessibility accommodations. The model consists of five components: enabling space, understandable communication, clear information, simple processes, and easy-to-use technology. The model envelope, which enables the actual accessibility work, includes first and foremost dealing with stigma to ensure the right of people with intellectual disabilities to accessibility and full participation. In addition, the main attributes require coping with pace, complexity, and lack of literacy. This enveloping model is a prerequisite process aimed at creating an environment that is clear, simple and unambiguous, which is cognitively accessible.

נפקר בשכל מכלתف, אתاحة اءراكية: النموذج القائم على الأدلة والآثار التطبيقية للأشخاص ذوي المحدودية الذهنية التطورية

شيرا يلون حيموبيتس, اورنيت ابيءان-زيف, ميخال طنا رينءا,
هيدا ريمون-جرينشفن

المخلص

اتفاقية الأمم المتحدة لحقوق الأشخاص ذوي المحدودية لعام 2012، والتي تهدف إلى ضمان المساواة في الحقوق، الحرية والكرامة للأشخاص ذوي المحدودية في جميع مجالات الحياة، تجعل الاتاحة واحدة من الأدوات الرئيسية لإزالة الحواجز وتحقيق مبدأ المشاركة الكاملة في المجتمع.

يتركز هذا الفصل في الاتاحة الاءراكية، مما يعني، تبسيط وملائمة البيئة الفيزيائية والإنسانية بحيث يتم انشاء بيئة واضحة، بسيطة، مفهومة وبشكل قطعي. يتم تطبيق الاتاحة الاءراكية عن طريق "منحدرات اءراكية"- وسائل وملائمات توفر فرصة للاندماج ومشاركة متساوية للأشخاص ذوي المحدودية الاءراكية في بيئات الحياة المختلفة.

يسء "المنحدر الاءراكي" الفجوة بين العمل او البيئة المعينة وبين قدرة الشخص. يعرض في هذا الفصل نموذج الاتاحة الاءراكية الذي تطور في عملية مستمرة من خلال تجربة علاجية وءراسة اءايمية وتطبيقية وفق نهج النظرية القائمة في المجال (حقل العمل).

نموذج الاتاحة الاءراكية هو نموذج نظري وتطبيقي، خصص للمساعدة في تحقيق حقوق الأشخاص ذوي المحدودية الذهنية بالمشاركة الكاملة والءادلة في كل مجالات الحياة. يتركز النموذج على مفهوم التصميم التشاركي الذي يتطلب مشاركة الأشخاص ذوي المحدودية الذهنية في جميع مراحل عمليات الاتاحة الاءراكية، من مرحلة اختيار وسائل الاتاحة وحتى اختبار نتائج الاتاحة.

يتكون النموذج من خمسة مركبات: مساحة متاحة, اتصال واضح, معلومات واضحة, عمليات بسيطة وتكنولوجيا سهلة الاستعمال. يشمل غلاف النموذج, الذي يسمح بتطبيق الاتاحة على ارض الواقع, أولاً وقبل كل شيء, التعامل مع الوصمة من اجل ضمان حق الأشخاص ذوي المحدودية الذهنية في الاتاحة والمشاركة الكاملة في كل مجالات الحياة. وبالإضافة التعامل مع الوتيرة, التعامل مع الصعوبة والتعامل مع عدم وجود الوعي التعليمي. يعتبر هذا الغلاف شرط أساسي وضروري في العملية, والذي يهدف لإنتاج بيئة واضحة, بسيطة وقطعية, مما يعني, بيئة متاحة ادراكياً.

ביבליוגרפיה

- גייגר, י' (2017). עיצוב מכליל בסביבת העבודה. בטיחות, 370, 12–13.
- ועדת המתע"מ המחודש (2016). מסגרת העשייה המקצועית בריפוי בעיסוק בישראל – מרחב ותהליך. העמותה הישראלית לריפוי בעיסוק.
- זק"ש, ד', ויינטראוב, נ' וילון־חיימוביץ, ש' (2006). מרחב ותהליך העשייה המקצועית בריפוי בעיסוק בישראל. העמותה הישראלית לריפוי בעיסוק.
- חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (תיקון מס' 18), ספר החוקים § 2730 (התשע"ח-2018).
https://www.gov.il/he/departments/legalInfo/equal_rights_persons_disabilities_law#chap_e1
- טנא רינדה, מ' (2017). נגישות המרחב הציבורי לאנשים עם מוגבלות נפשית במרכזים קהילתיים (עבודת דוקטורט שלא פורסמה). אוניברסיטת חיפה.
- ילון־חיימוביץ, ש' (2008א). מוגבלות גלויה – נגישות סמויה: סיפורם של אנשים עם מוגבלות שכלית. בתוך ד' פלדמן, י' דניאל־להב וש' חיימוביץ (עורכים), נגישות החברה הישראלית לאנשים עם מוגבלות בפתח המאה ה־21 (עמ' 573–596). נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, משרד המשפטים.
- ילון־חיימוביץ, ש' (2008ב). מצאתי?!? התמצאות אנשים עם מוגבלות שכלית במרחב הפיזי. עניין של גישה, 7, 41–50.
- ילון־חיימוביץ, ש' ועוזיאל־קרל, ס' (ל"ת). הנגשה קוגניטיבית של תכנים באתרי אינטרנט: הנחיות לכותבי תוכן. <https://adaptit.co.il/wp-content/uploads/2020/01/sitesAccessibility.pdf>
- ילון־חיימוביץ, ש', רימון־גרינשפון, ה' ואבידן־זיו, א' (2019). דו"ח מחקר מסכם, התאמת תהליך יצירת סמלים ציבוריים ובדיקת מובנותם לאנשים עם מוגבלות שכלית על פי תקני איזו-9186, ISO 22727: 2007, ISO 22727: 2014.
https://www.kshalem.org.il/uploads/pdf/article_6858_1561923647.pdf
- לכמן, מ' (2007). אנשים עם מוגבלות פסיכיאטרית: נגישות והשתתפות. עניין של גישה, 5, 49–52.
- מכון התקנים הישראלי (2015). תקן ישראלי ת"י 1918 חלק 4 – נגישות הסביבה הבנויה: תקשורת.
https://www.gov.il/he/departments/legalInfo/israeli_standard_1918_4
- מילון אבניאון https://www.milononline.net/do_search.php?sDIN=&Q=%F4%F9%E5%E8
- עוזיאל־קרל, ס', טנא רינדה, מ' וילון־חיימוביץ, ש' (2011). הנגשה לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית: חוברת הנחיות. האגף לטיפול באדם עם פיגור שכלי, משרד הרווחה והשירותים החברתיים. <https://www.kshalem.org.il/knowledge/%D7%94%D7%A0%D7%92%D7%A9%D7%94-%D7%9C%D7%A9%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%AA-%D7%9C%D7%90%D7%A0%D7%A9%D7%99%D7%9D-%D7%A2%D7%9D-%D7%9E%D7%95%D7%92%D7%91%D7%9C%D7%95%D7%AA-%D7%A9%D7%9B%D7%9C%D7%99%D7%AA-%D7%97>
- עוזיאל־קרל, ס', טנא רינדה, מ' וילון־חיימוביץ, ש' (2013). פישוט לשוני לאנשים עם מוגבלות שכלית. תת"ח, 31–35.

- עוזיאל-קרל, ס', טנא רינדה, מ' וילון-חימוביץ, ש' (2016). נגישות החוק והמשפט בישראל: הנגשה לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית כמקרה בוחן. *חוקים, ח*, 287.
- עוזיאל-קרל, ס', רימון-גרינשפן, ה', פריארדרו, י' וילון-חימוביץ, ש' (2020). דו"ח מסכם: פרויקט הנגשה קוגניטיבית של מוזיאונים ואתרי פנאי. https://www.kshalem.org.il/uploads/pdf/article_6901_1596025727.pdf
- ערן, ר', הבר, י', אפרתי, י' ואדמון-ריק, ג' (2014). אמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות – מדריך לציבור. https://www.gov.il/he/departments/publications/reports/crpd_guide
- פריגת, ד' (2006). עיצוב המתייחס לצרכים של אנשים עם קשיים קוגניטיביים. עניין של גישה, 4, 60–65.
- צ'רצ'מן, א' ורמות, א' (2007). נגישות לאנשים עם מוגבלות בזירה העירונית. עניין של גישה, 6, 5–12.
- רימון-גרינשפן, ה', טנא-רינדה, מ', אבידן-זיו, א' וילון-חימוביץ, ש' (2018). עובדים על זה: עקרונות להנגשה קוגניטיבית בסביבת העבודה. עניין של גישה, 22, 25–34.
- תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לשירות), קובץ התקנות § 7240 (התשע"ג-2013). https://www.gov.il/he/Departments/legalInfo/publications_service_laws_regulations
- Blanck, P. (2014). *eQuality: The struggle for web accessibility by persons with cognitive disabilities*. Cambridge University Press.
- Blanck, P. (2015). ADA at 25 and People with Cognitive Disabilities: From Voice to Action. *Inclusion*, 3 (2), 46–54. <https://doi.org/10.1352/2326-6988-3.2.46>
- Borg, J., Lantz, A., & Gulliksen, J. (2015). Accessibility to electronic communication for people with cognitive disabilities: A systematic search and review of empirical evidence. *Universal Access in the Information Society*, 14(4), 547–562.
- Braddock, D., Rizzolo, M. C., Thompson, M., & Bell, R. (2004). Emerging technologies and cognitive disability. *Journal of Special Education Technology*, 19(4), 49–56.
- Brandão, D., Assunção, T., & Almeida, H. (2017). Invisible effects of chemotherapy. *European Psychiatry*, 41(S1), S668-S668.
- Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory*. sage.
- Chen, Y., & Baram, T. (2016). Toward understanding how early-life stress reprograms cognitive and emotional brain networks. *Neuropsychopharmacol*, 41, 197–206. <https://doi-org.ezproxy.haifa.ac.il/10.1038/npp.2015.181>
- Cinquin, P. A., Guilton, P., & Sauzón, H. (2019). *Computers and education*, 3(130) 152–167.
- Halpern, D. (2014). *Mental health and the built environment: More than bricks and mortar?* Abingdon, Oxfordshire: Taylor & Francis.
- Kim, H. K., & Park, J. (2020). Examination of the Protection Offered by Current Accessibility Acts and Guidelines to People with Disabilities in Using Information Technology Devices. *Electronics*, 9(5), 742.

- Kraus, L., Lauer, E., Coleman, R., & Houtenville, A. (2018). *2017 Disability Statistics Annual Report*. University of New Hampshire.
- Ochodo, C., Ndeti, D. M., Moturi, W. N., & Otieno, J. O. (2014). External built residential environment characteristics that affect mental health of adults. *Journal of Urban Health, 91*(5), 908–927.
- Palix, J., Giuliani, F., Sierro, G., Brandner, C., & Favrod, J. (2020). Temporal regularity of cerebral activity at rest correlates with slowness of reaction times in intellectual disability. *Clinical Neurophysiology, 131*(8), 1859–1865.
- Raelin, J. A. (2017). Toward an epistemology of practice. *Academy of Management Learning and Education, 6*, 495–519. <https://doi.org/10.5465/amle.2007.27694950>
- Ritchie, K., & Chan, D. (2021). The emergence of cognitive COVID. *World psychiatry: Official journal of the World Psychiatric Association (WPA), 20*(1), 52–53. <https://doi.org/10.1002/wps.20837>
- Yalon-Chamovitz, S. (2009). Invisible Access Needs of People with Intellectual Disabilities: A Conceptual Model of Practice. *Intellectual and Developmental Disabilities, 47*(5), 395–400.
- Yalon-Chamovitz, S., Shach, R., Avidan-Ziv, O., & Tenne, M. R. (2015). The call for cognitive ramps. *Work (Reading, Mass.), 53*(2), 455–456.
- Yalon-Chamovitz, S., Steinberg, P., Shach, R., & Avidan-Ziv, O. (2019). Simultaneous Language Simplification from the Perspective of People with IDD: Overcoming Cognitive Accessibility Barriers and Token Participation. SSRN: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3390380>
- Salmi, P. (2008). Wayfinding design: Hidden barriers to universal access. *Informedesign, 5*(8), 1–6.
- Shahbazirad, A., Ghadampour, E., Ghazanfari, F., & Momeni, K. (2016). Model of social anxiety disorder: A structural equation modeling of cognitive, meta-cognitive, behavioral aspects. *Psychologia, 59*(4), 202–214. <https://doi.org/10.2117/psysoc.2016.202>
- Werner, S., Yalon-Chamovitz, S., Tenne Rinde, M., & Heymann, A.D. (2017). Principles of effective communication with patients who have intellectual disability among primary care physicians. *Patient Education and Counseling, 100*, 1314–1321.
- World Health Organization (2001). International Classification of functioning, disability and health. World Health Organization. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42407/7/9241545429_tha%2Beng.pdf

הספר מציג סקירות רחבות בין-תחומיות של ידע תיאורטי עדכני בנושא מוגבלות שכלית התפתחותית. סקירות רחבות אלו, כוללות ממצאי מחקרים ישראלים ובינלאומיים ודיון נרחב בהשלכות היישומיות של ממצאים אלו. באמצעות המשגות תיאורטיות, ניתוח מעמיק של חקר מוגבלות שכלית התפתחותית ויישומי התערבות טיפוליים וחינוכיים של מידע זה, מצליח הספר להציג בצורה רחבה את תחומי הדעת המרכזיים להם נזקקים סטודנטים, חוקרים, ואנשי המקצוע בעבודתם עם ילדים, מתבגרים ומבוגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית ובני משפחותיהם.

אודות קרן שלם

קרן ציבורית של השלטון המקומי בשיתוף משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מטרתה לסייע לרשויות האזוריות והמקומיות לפתח שירותים בקהילה לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, הקרן מסייעת במענקים, ייעוץ וחשיבה לקידום איכות החיים בקהילה של האדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית בקהילה לכל אורך חייו, זאת מתוך הבנה מעמיקה במורכבות הצרכים הטיפוליים של האדם עם מוגבלות עצמו וצרכיו של הסובבים אותו.

Intellectual Developmental Disorders Theory, research and implications

Michal Al-Yagon | Malka Margalit

This book offers a comprehensive interdisciplinary review of scientific knowledge, national and international empirical research as well as practical implications regarding individuals with intellectual developmental disorders and their families. Through theoretical conceptualizations, in-depth analysis of recent studies that lead to interventions, clinical treatments and educational practices, the book synthesizes a broad range of major topics for students, researchers and professional who work with children, adolescents and adults with this disorder and their families.

About Shalem Foundation

The Shalem Foundation was founded more than three decades ago by the Federation of Local Authorities in cooperation with the Ministry of Social Services in order to develop services for people with intellectual and developmental disabilities in the local community.

The Foundation's activities are guided by the vision that "a person with intellectual and developmental disabilities has the basic right to live a normal life in their natural environment, realize their potential, be an integral part of the social and cultural fabric of the community and have access to the labor market according to his or her abilities, desires and needs."

מאפשרת · מחברת · אחרת

איכות חיים לאדם עם מוגבלות
שכלית התפתחותית ברשויות המקומיות